

# Verlangen naar mythe, eis tot waarheid

En In 1996 raakte bekend dat Benjamin Wilkomirsky, die eigenlijk Bruno Grosjean heette, geen Joods kind was in het kamp van Majdanek dat vervolgens op miraculeuze wijze dit kamp, later ook dat van Auschwitz, overleefde. Nochtans hadden de meest vooraanstaande specialisten zijn tekst *Fragments*, die pas in 1995 verscheen, erkend als een uitzonderlijk authentieke getuigenis. De auteur ontving dan ook talrijke prestigieuze prijzen in het genre en werd uitgenodigd door verschillende vermaarde instellingen om zijn ervaringen te delen. In 2005 raakte bekend dat de voorzitter van de Vereniging van Spaanse gedeporteerden van Mauthausen, Enric Marco, nooit naar Flossenbürg werd gedeporteerd, terwijl hij dat bijna een kwarteeuw lang had doen geloven. Nochtans was hij ondertussen een publieke persoonlijkheid geworden die voor al wie het wilde horen een pakkend authentiek interneringsverhaal ten berde bracht. Velen vielen voor zijn charmes. Deze zomer “onthulde” *Le Monde* dat Armand Gatti, een grote naam in de wereld van het geëngageerde theater en het herinneringstheater, nooit in het kamp van Neuengamme was geïnterneerd zoals hij zelf suggereerde. Het waren de twee Verenigingen van voormalige gedeporteerden van Neuengamme en Mauthausen die de zaak aan het licht brachten en Gatti verweten dat hij zich onrechtmatig het statuut van gedeporteerde had aangemeten. Ik schreef “onthulde” tussen aanhalingstekens want in het geval van Armand Gatti en, mutatis mutandis, de twee anderen, kon men al wel vermoeden dat het hier minstens gedeeltelijk om een verzinsel ging, ook al verkozen velen dat niet te onderkennen om toch maar zijn verhalen te kunnen geloven.

Wanneer je Armand Gatti hoorde spreken, kreeg je het gevoel dat hij een moderne incarnatie was van een authentieke levende mythe. Daarmee bedoel ik: een constructie waarbij de heroïsche figuur wordt opgeslokt door zijn verhaal, een verhaal dat hij creëert samen met zijn toehoorders en vooral met zijn onmiddellijke omgeving. Een legendarische en exemplarische persoonlijkheid ontstaat niet zomaar uit zichzelf. Het is zelfs mogelijk dat zo’n figuur vorm aanneemt zonder dat de persoon in kwestie zich daarvan bewust is. Hij wordt gecreëerd van buitenaf, doordat hij gehoor geeft – misschien te getrouw – aan het verlangen van diegenen die hem omringen, bewonderen en bewieroken. Het betreft hier een positieve of zelfs supra-positieve stigmatisering – die zich dus ook makkelijk tegen zichzelf kan keren – waardoor bepaalde individuen een groep, een gemeenschap of een gebeurtenis gaan vertegenwoordigen en het spel zo authentiek spelen dat niemand hun plaats meer kan innemen. Deze figuren reiken ons een spiegel aan. Het is niet de spiegel van de waarheid, want die veroordeelt hen en stuurt hen in de hoek, met een muts met ezelsoren omdat ze hun herinneringsles niet goed hebben geleerd. Nee, deze spiegel leert ons dat wij allemaal een stukje legende in ons dragen, en ook een verwachting (verzoek, hoop, verlangen...). In sommige gevallen stemt die legende zo mooi overeen met de geschiedenis van een groep, dat die groep er alles aan zal doen opdat deze legende haar identiteit wordt, en deze persoon haar ambassadeur.

Laat ons daarom niet overhaast oordelen en deze mensen bestempelen als verraders en valse getuigen in het licht van een waarheid die er één van feiten zou zijn, en van het lijden waarmee de getuigen historisch verbonden zijn. Ook de diagnose van mythomanie houdt geen rekening met de maatschappelijke betekenis van getuigenissen en collectieve verhalen. Als we daaraan voorbij gaan, vergeten we dat deze mannen – en met hen zo vele anderen waar ik het niet over had – gehoor hebben gegeven aan een reële vraag, een verlangen. Misschien bestaat hun grootste fout er wel in dat zij uit een soort van narcistische “naïviteit” hun discours en hun leven te zeer hebben willen afstemmen op deze vraag. Van elk van de drie namen die ik noemde, kan men wel zeker stellen dat zij werden omkaderd en begeleid door aficionados die, zoals ik eerder aangaf, mee hebben geholpen om de legende te creëren. Betekent dit dan dat de bewonderaars zelf verantwoordelijkheid dragen? Alvorens deze vraag te beantwoorden, wil ik erop wijzen dat de eenduidige definitie van de ooggetuige die tegenwoordig in zwang is een andere invulling, of liever een andere waarde van de getuige heeft verdrongen.

De publiekelijk erkende getuigen van de kampen en de Joodse genocide of, algemeen, getuigen van belangrijke gebeurtenissen die de mensheid aangaan – haar zelfs in haar geheel doen wankelen –, hebben hun stem gegeven, en doen dat nog steeds, aan zij die de mogelijkheid niet hebben om zich uit te drukken. In die zin doet deze andere getuige veel meer dan enkel de dingen beschrijven die hij zou hebben gezien. Hij fungeert als doorgeefluik voor de ervaringen van de groep die hij vertegenwoordigt, hij verpersoonlijkt de band tussen zwijgende gemeenschappen (die van de doden en die van de stemlozen), hij spreekt in hun naam en houdt op de publieke scène de herinnering levendig aan de gebeurtenissen die deze groep heeft doorgemaakt. De rol van de getuige is er één van overlevering, en is dus in geen geval onverenigbaar met de idee van mythe. Aangezien het exemplarisch karakter voorop staat, beantwoordt de getuigenis in mindere mate aan de criteria van de feitelijke waarheid, waarvan historici de behoeders zijn. Niet dat de getuigenis de waarheid of de geschiedkunde betwist, maar haar kracht ligt vooral in haar authenticiteit. In een beroemde tekst stelt Walter Benjamin het verdwijnen van de verteller vast, op het moment dat de oorlog van 1914-1918 in al zijn razernij losbarst. Misschien moesten we deze tekst opnieuw ter hand nemen en ons de vraag stellen of in onze samenleving de moderne getuige niet de plaats heeft ingenomen van diegene die geen verteller meer kon zijn na de wreedheden van de 20e eeuw en de ontgoochelingen van de moderne tijd. In een andere beroemde tekst stelt Jean-François Lyotard het einde van de grote verhalen vast. Misschien zouden we ook dit werk moeten herlezen en ons afvragen of de getuige niet het huidige gebrek aan collectieve verhalen opvangt.

Is het niet zo, dat na een gebeurtenis die bijna het einde van de mensheid betekende, we graag willen geloven dat we opnieuw kunnen geloven? Dat de dingen weer zin kunnen krijgen en onze vragen beantwoord zullen worden? Geloven dat het geweld het niet heeft gehaald van de zin en het geloof? Willen we geen verhalen horen, omdat we dan gerust zijn dat verhalen vertellen nog kan? Deze behoefte is zo groot en zo dwingend dat de waarheid alleen haar niet kan vervullen.

**Philippe Mesnard**, Hoofdredacteur

Vertaling gemaakt door Anneleen Spiessens